

А ҚАҲҲОР

ҲИКОЯЛАР

«ҚИЗИЛ ЎЗБЕКИСТОН» ВА «ПРАВДА ВОСТОКА»
БИРЛАШГАН НАШРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 1949

Абдулла ҚАХҲОР

Ёзучи Абдулла Қаҳҳор 1907-нчи йилда Қўқон шаҳрида туғилган. У Қўқон та'лим тарбия техникуми, Урта Осий ишчилар факультети, педагогика факультети ва тил-адабиёт илмий текшириш институтининг аспирантурасида ўқиган.

Абдулла Қаҳҳор 1924—1929-нчи йиллар давомида вақтли матбуотда айниқса „Муштум“ журналида кўплаб ҳикоя ва фельетонлар ёзди. Абдулла Қаҳҳорнинг биринчи „Қишлоқ ҳукм остида“ деган ҳикояси алоҳида китоб ҳолида 1931-нчи йилда нашр қилинган. Бундан ташқари А. Қаҳҳорнинг ўнча яқин ҳикоялар тўплами Ўзбекистон Давлат Натиқоти томонидан босиб чиқазилди.

У, 1937 йилда „Сароб“, 1947 йилда „Қўшчинор“ романларини ёзган.

Абдулла Қаҳҳор ВКП(б) а'золигига кандидат. У 1959 йилда „Хурмат белгиси“, ордени ва 1945-нчи йилда „Улуғ Ватан уруши йилларидаги“ Шавкатли Меҳнати учун“ медали билан мукофотланган.

КАРТИНА

Қиём пайтида «Пахтакор» колхозининг правлениеси олдиға кўн-гизнусха бир автомобиль келиб тўхтади. Бу автомобиль райондан, шаҳардан тез-тез келиб турадиган автомобильларға сра ўхшамагани учун оқсоқ қоровул ундан кўзини олмай, қўлтиқтаёғини тўқиллатганича, зинадан тушдию унга яқин боришини ҳам, бормаслигини ҳам билмай анҳор купригидан бериде тўхтаб қолди. Автомобильнинг кетидан эргашган чанг унинг устидан, ён-веридан елиб-буралиб ўтиб ерга бош кўйгач, эшик очилиб ундан икки киши тушди: бири—новча, озғин, катак кўйлак ва почаси бўғма жигаранг шим кийган урта ёшлардаги бир киши; иккинчиси—қора сочи қулоқ ва буйинларини босиб кеткан, жучунча китель ва амиркон туфли кийган пакана бир йигит эди. Йигит кўприкка томон бир-икки қадам бос-тию, бармоғи блан имлаб, қоровулни чақирди.

— Мумкинми... Раис қаерда?

— Салом, келсинлар... Мажид ака даладалар.

Йигит, гап сўрашдан олдин салом бермаганидан хижолат тортти шекилли, унғайсизланиб, қангшарини қашлади.

— Партия ташкилотчиси қаерда?

— Уртоқ Ҳатамовами? У киши ҳам далада.

— Телефон йўқми?

— Йўқ ҳисоби, яхши юрмайди... Қани, буёққа... Қим керак бўл-са ҳам ҳозир хабар қиламиз. Пахтачилик институтиданмисизлар?

— Йўқ.

Меҳмонлар кўприкдан ўтишди, лекин, қоровулнинг қисташига қарамай, ичкарига киришмади. Қоровул кўчанинг у юзига ўтиб қаергадир кириб чиқди, кимнидир чақирди, ким бландир гаплашди. У қайтиб келганда новча киши иморатта узоқдан кўзини гоҳ қисиб, гоҳ катта очиб қарар; пакана йигит унинг колонна ва деворларига чертиб, дераза ва эшикларининг бўёғини тирнаб, ҳидлаб кўрар; иккави бир-бирига қараб дам-бадам «Типик! Типик» деб кўяр эди.

— Бу иморат қачон солинган?—деди пакана йигит.

— Уруш бошланган йили пойдевор кўйган эдик, уруш даврида битиришипти.

— Сиз йўқмидингиз? Урушдамидингиз? Оёқни қаерга кўйиб келдингиз?

— Оёқни Қиримга кўйиб келдик.

Хаял ўтмай партия ташкилотчиси Ҳатамова келди. У, ўзи ёш бўлса ҳам, сочига оқ оралаган, оддий колхозчи хотинлардан эди; меҳмонларни хотинларга хос мулозимат ва ширинсўзлик билан ўзининг кабинетига таклиф қилди. Меҳмонларни у ҳам пахтачилик институтидан деб ўйлаган эди, броқ новча кишининг почаси бўлма шимини кўриб иккиланди шекилли, нима деишини билмай қолди.

Меҳмонлар бир-бирини таништиради:

— Еш шоирларимиздан Қуватбек, — деди новча киши.

— Еш режиссерларимиздан Ганиев,—деди пакана йигит,

Ҳатамова мамнуниятдан қизариб, таъзим қилди.

— Қадамларингизга ҳасаноти! Шоирларимиз, сан'атчиларимиз мана шундақ йўқлаб келишса қандоқ яхши! Қитобга, сан'атга колхозчиларимизнинг ҳаваси зўр. Ўзимиздан чиққан шоирлар ҳам бор. Милли музика тўрагағимиз яна ишга тушди. Уруш даврида ётиб қолган эди. Лекин ҳаммаси ҳам ҳали уста кўрмаган шогирдлар. Иккита шоиримиз бор, лекин район газетаси иккавини ҳам тан олмайди: ше'р юборишса нуқул «хабар ёзинг» деб жавоб келади. Унги йилга кичикроқ бўлса ҳам саҳна қуриш ниятимиз бор. Клубимиз торлик қилади... Заб келибсизлар-да! Раҳмат!

Ҳосилот, ундан кейин раис келди. Бир неча киши эшикдан бошини тикиб қаради. Йўлакда кимдир «Академиядан» деди.

— Бизнинг бу ерга келишимиздан мақсадимиз,—деди режиссёр бир лаҳза жимликдан кейин, — биз ўз олдимизга жуда муҳим бир вазифа кўйганмиз. Бу вазифани бажаришда сизларнинг ёрдамларингизга муҳтожмиз. Аввало шуни айтиш керакки, «Пахтакор» колхозини районда ҳар жиҳатдан типик колхоз. Биз мана шу колхоз ҳаётидан нафис фильм, я'ни картина яратмоқчимиз.

Раис ўтирган ерида қоматини кўтарди, узун мўйлабини бураб илжайди.

— Колхозимиз картина қилишга арзийдиган бўлса ҳурсандимиз.

— Биз ҳозир сизларнинг вақтларингизни олмаймиз,—деди шоир— Сизлар билан гаплашадиган гапимизни кечкурунга кўямиз. Кечгача биз колхознинг уёғ-буёғини кўриб, танишиб чиқишимиз керак. Бизга ҳозир битта етакчи берсаларинг бас.

— Етакчиликка бояғи оқсоқ қоровул мувофиқ кўрилди.

Правлениедан чиқишди. Қоровул меҳмонларни правлениенинг кунюриш томонидаги кўчага бошлади. Бу кўчада қулаган ва қулай деб турган деворлар, паст-баланд ва қийшиқ уйлар орасида режа блан солинган чиройли оқ иморатлар учрар эди.

— Янги қишлоқ энди кўкариб келаётган эди, — деди қоровул меҳмонларни олдинга ўтказиб, — уруш чатақ қилди. Уруш бўлмаганда мана бу қалдирғочнинг уясига ўхшаган уйлардан, мана бу бўйинчага ўхшаган эшиклардан ном-нишон қолмас эди. Қартинанинг бирон жойига шуни ҳам қистириб ўтинглар.

Кўпдан бери шикаст-рехти тузатилмаган мактаб биносининг олдидаги боғчани кесиб ўтиб тош йўлга чиқишди. Йўлнинг икки томонидаги қатор тераклар орасидан унда-бунда таҳланиб ётган ёғоч, хом ва пишиқ гиш, бўйра ва бошқа бинокорлик материаллари кўринар, буларнинг орасида одамлар ивирсиб юрар, аллақердан арра товуши эшитилар эди.

— Бинокорлик бригадамиз, — деди қоровул одамларни кўрсатиб, сўнгра меҳмонларни йўлнинг охиридаги яшил дарвозага бошлаб кирди, — бу қолхознинг боғи.

Дарвозанинг рўпарасидаги хиёбоннинг у боши кўринмас эди. Енбош хиёбонларнинг биридан оқ халат кийган нозиккина, икки бети кип-қизил бир жувон чиқиб қолди. Қоровул уни меҳмонларга таништирди. Жувон болалар боғчасининг мураббийси экан.

— Боғчангизни кўрсак мумкинми? — деди шоир шошиб.

Худди шу саволни, худди шундай шошиб, режиссёр ҳам берди.

Жувон бошини бир томонга қийшайтириб жилмайди; қоп-қора ва ингичка қошлари билинар-билинмас чимирилди-да, эркалаб-ўпкалаб турган лаби қимирлаб майин товуш эшитилди:

— Кечирасизлар, болалар ҳозир уйқуда, у томонга ҳечкимни ўтказишмайди... — деди.

Йўлда давом этишди. Режиссёр, негадир, жадаллаганича илгарилар кетди. Шоир қоқиниб йиқилаёзди ва қоқинганига сабаб эс-ҳуши боғчада эканлигини кўрсатиш учун энгашиб қайта-қайта ўша томонга қаради. Хиёбоннинг у бошида нақшдор ҳаворанг баланд айвоннинг бир чеккаси кўриниб турар эди.

— Ғаниев, — деди шоир, — боғчани кўринг! Бизнинг болалигимиз ота-онамизга хўп ҳам арзон тушган-да!

Режиссёр жавоб бермади.

Қаердандир пайдо бўлиб қолган мўйсафид боғбон меҳмонлар блан сўрашиб уларни каттакан ҳовуз бўйидаги баланд, ўзининг айтишича, Москвадаги қишлоқ хўжалиги кўргазмасида Ўзбекистон павильонига ишлаган усталардан бири солган шийпонга олиб чиқди. Шийпонни ҳақиқатан жуда дидлик одам зўр ҳавас блан солган-

лиги кўриниб турар эди. Унинг атрофидаги гулзорда ранг-баранг капалаклар, йиғначилар қанот қоқар, асаларилар гунгиллар, аллақерда гуррак гуриллар эди. Чол шоғирди бўлмиш ёшгина, озгин, жуда сертавозе' йиғитнинг қўлига қошиқдон-саватни бериб мева-чевага юборди-да, ўзи пойгага чўкка тушиб, меҳмонлар кимлар ва нима учун келганликлари билан иши бўлмай, боғнинг та'рихи, бунда қандақ мевалар борлиги, буларнинг кўчатлари қаерлардан келтирилганлиги, боғни қандай колхозларнинг раислари кўрганлигию нималар деганлиги тўғрисида сўзлаб кетди. Областынинг ҳарқаеридан келтирилган турли-туман кўчатлар ичида унинг учун энг мутабари аллақаердан нучук бўлиб аэропланда келтирилган йиғирма туп анор бўлиб, унинг ўша ер анори эканлигидан қўра аэропланда келтирилганлигини кўпроқ та'кид қилар эди.

— Раисимиз жуда ҳавсалалик йиғит — деди чол саватни шоғирдининг қўлидан олаётиб, — ҳамма ишга ҳам шундақ жон-дили билан киришади. Мана, мана шу анжирнинг кўчатини Оққўрғондан олдириб келди; автомобиль берди, уч кун овора бўлиб ўзим олиб келдим.

— Боғ колхозга қанча даромад беради? — деди режиссёр ҳил-ҳиллаб пишган шофтолининг тўстини арчаётиб.

— Ўтган йили бир юз ўн икки минг даромад берди. Гап даромадда эмас, ўғлим, ҳар қанча даромад бўлса пахта беради, ўтган йил пахтадан бир миллион уч юз минг даромад олдик. Боғ яхшида! Мева-чева... колхознинг кўрки. Уруш йиллари аскарболаларни йўклаб турдик. Аскарлардан, командирлардан қанча хат келдию! Ҳаммасини раис темир сандиққа солиб кўйган. Кўсалаарнинг бўлади. Ленинграддан менинг номимга ҳам бир хат келди. Жуда аломат. Совгани Тўпанисо олиб борган эди, хатни шундан бериб юборишти. Аслида Ленинградга мен борадиган эдим. Тўпанисо «Мен бораман», дегандан кейин индамадим. Унинг эри ўша томонларда шахид бўлган эди. Бечора жуда яхши хотин. Ҳозир партия ташкилотчимиз... Бормаганим кўнгилга армон бўлди. Борсам жиянимни кўриб қолармидим...

— Жиянингиз Ленинграддами?

— Ҳа, ўша ерда эди, пароллда хизмат қилар эди, шахид бўлди.

— Жиянингиз денгизчимиди?

— Ҳа. Москвага ўқигани борган эди, кейин Ленинградга кетдим деб хат қилдию икки йилдан кейин кокиллик шалка кийиб келди. Қайтишида мени Москвага олиб борган эди.

— Москвага борганмисиз? — деди шоғир ва шошиб ёнидан кўйиндафтари билан қалам чиқарди. — Қани, бир бошдан айтиб бериинг-чи.

— Менинг Москвага боришим қизиқ бўлди. Эрталаб бориб туц-

дигу кечкурун жияним қайтиб поездга чиқариб қўйди, нимага десангиз, уруш бошланиб қолди. Ленин отани энёрат қилдим, холос. Лекин у кишининг дахмаларида ҳам бир пас ўтиралганим йўқ, одам кўп экан, буёқдан кириб уёқдан чиқдик, тўхтамадик. Уруш бўлмаганда кўп жойларни кўрар эдик. Қўшлоқ хўжалти кўргазмасини тамоша қилар эдим. Яна кўргазма очилар. Лекин эндиги кўргазмага тамоша қилгани эмас, ҳунаримни кўрсатгани бораман. Ғалати пайвандлар қилганман.

Чол ўша пайвандларини кўрсатгани ва умуман боғни тамоша қилдиргани меҳмонларни бошлаб кетди. Боғга мана шу хилда меҳмонлар келганда чол уларга боғнинг таърифини қилмасдан, унинг ҳаммаёғини кўрсатмасдан ва боғ тўғрисида уларнинг фикр-мулоҳизаларини эшитмасдан қўймас эди. Қоровул шуни яхши билганлиги учун бирон икки соатдан кейин қайтиб келмоқчи бўлиб постига кетди. У икки соатдан кейин қайтиб келганда чол меҳмонларга тутнинг танасини пармалаб ўтказилган узум новдасини кўрсатиб изоҳ бера эди. Унинг сўзига қараганда узумнинг ҳар боши тўрвакдек ва гужумлари тутнинг донасидек зич бўлиши керак эди. Қоровул яна бир айланиб келганда меҳмонларни етти йиллик мактаб ўқучиларининг тажриба участкасида кўрди. Чол кулиб-кулиб гап ма'қуллар, шоир дафтарчасини тиззасига қўйиб тез-тез ёзар эди.

— Мулла акалар, бу ердан чиқиб қаерга борамиз? — деди қоровул.

Режиссёр кулиб жавоб берди:

— Дармонимиз етса электростанцияга борамиз-да.

— Отам сизларни чарчатиб қўйдиларми? Бу киши шунақа, қўлларига тушган одам боғдан деворларни ушлаб чиқиб кетмаса ҳисоб эмас... Электростанция ёпиқ-ку. Техник станцияни қулфлаб ҳаммомга кетипти.

— Биз боргунча келиб қолар.

— Йўқ, келмайди. Ростини айтсам, сизлар шу ерда бўлсаларнинг бугун чироғсиз қоламиз. Станция обжувознинг ўрнига солинганда, жуда кичкина, кўрimsиз. Шунинг учун техник «бунинг нимасини картинга олади; картина масхарами, электрстанция масхарами» деб станцияни қулфлаб кетиб қолипти. Бугун келмас эмиш. Бир ҳисобда кўрмаганларинг ҳам ма'қул. Колхозимизнинг янги бешйиллик планида катта гидростанция қуришни план қилганмиз. Ана унда тандирни ҳам электрда қизитамиш. Картинага ўшанда олинса... Бу ердан чиқиб фермага борақолайлик. Ҳафиза отам картина боп тўққизта сигирни соғмасдан сизларга кўз тутиб ўтирган эмиш.

Ботбон меҳмонларни кечки пайт бўшатди ва ўшанда ҳам «аттанг, фурсатларинг бўлганда ҳамешабаҳорни ҳам кўрсатар эдим» деб қолди. У «ҳамешабаҳор» деб парникни айтар эди.

Меҳмонлар жуда чарчаган эди. Бу ҳорғинлик боғдан чиқилгандан кейин айниқса билинди. Шунинг учун бошқа жойларни кўришни булак моврутга қолдириб тўғри правлениёга қараб кетишди.

Уларни раис қарши олиб правлениенинг орқасидаги меҳмонхонага бошлади. Стол раисдан ноз-неъматлар билан безатилган, унинг бир четидagi кичкина сариқ самовор устида турган қизил чойнакнинг қопқоғи шириклар эди.

— Э, овора бўлишнинг ҳожати йўқ эди-ку, — деди шоир хижолат бўлиб.

— Оворагарчилиги борми... — деди раис. — Қани, марҳамат... Боғдан булак жойни кўралмасизлар-да.

— Албатта ярим кунда ҳамма ёқни кўриб бўлмайди. — деди шоир — боғнинг ўзини кўришга ҳам роса бир кун керак экан. Ажойиб!

Меҳмонлар колхознинг та'рихи, хўжалиги, даромади, дангдор кишилари, янги бешйилликда қиладиган асосий ишлари тўғрисида саволлар бериб раисдан батафсил жавоблар олишди. Қоронғи тушгандан кейин Хатамова ўрта ёшлардаги барваста бир киши ва қопқора бир қиз билан кириб келди.

— Танишиб қўйинглар, меҳмонлар. — деди Хатамова, — юз центнерчи звено бошлиғи Қундузхон Хайитова... Бу киши бригадир, Мавлон ака. Шартнома йигирма иккига, Мавлон акам олтмиш учун курашаётганлар.

Сўхбат яна давом этди. Меҳмонлар звено бошлиғи билан бригадирга ҳам сон-саноқсиз саволлар беришди, берилган жавобларни шошилмай батафсил ёзиб олишди. Шоир, тез-тез ёзар экан, худди сурат чизаётгандай, жавоб берган кишига қараб-қараб қўяр эди.

Ниҳоят режиссёр дафтарчасини ёпти, пешонасини силаб ўйчан гап бошлади:

— Биз колхоз тўғрисида асосий маълумотларни олдик, лекин буларнинг ҳаммасини кўзимиз билан кўришимиз керак, токи илҳомланайлик. Кўриш яхши! Мана, битта боғни кўришимизнинг ўзи бизнинг «Пахтакор» тўғрисидаги тасаввуримизни буткул ўзгартириб юборди. Энди гап бундай: колхозни ҳақиқий колхоз қилишда механизациянинг роли ўзларингга маълум. Биз картинасимизнинг асосий масаласи қилиб механизация масаласини олмоқчимиз. «Пахтакор» механизация жиҳатидан ҳам типик. Шундақ эмасми?

Бу гап ёқти шекалли, раис илжайди.

— Лекин, — деди, — биз ҳали механизацияни тўла амалга оширдик деялмаймиз. Бу гапни шунда айтамыз, қачонки, колхоз бўйича бир центнер пахта ҳеч бўлмаса уч-тўрт меҳнат кунига тушса. Мана бу йил Қундузхон етти меҳнат кунига туширишни кўзлаб турипти.

— Тўғри, — деди режиссёр, — шундоқ бўлиши керак. Биз механизация масаласини олганимизда, бизга нима керак? Бизга воқиа керак. Воқиа бўлиши учун нима керак? Қарама-қаршилик керак. Мана, масала шунда, қарама-қаршиликда. Биз биламизки, ҳар бир янгилик қаршиликка учрайди. Демак механизация ҳам қаршиликка учраши керак. Бизга мана шуни айтиб берсаларинг кифоя. Механизацияга қарши чиқишлар бўлиб турадимки, бўлса қарши чиққан одамларнинг далили ва исботлари нималардан иборат?

Хатамова лабидаги табассумни яшириш учун тез-тез чой ҳўплар экан:

— Қани, Мавлон ака, нима дейсиз? — деди.

Мавлон ака аввал Хатамовага, ундан кейин раисга, сўнгра режиссёрга қаради-да, бўйинни қашлар экан, илжайиб:

— Уттинчи йилларда қаёқда эдингиз, мулла ака! — деди.

Ноқулай жимлик чўкди.

— Бизнинг қишлоқлар ҳозир механизациями қаршиликка учрайдиган, одамлар чўчийдиган янгилик деб бўлармикин? — деди раис хиёл табассум қилиб. — Республикамизда ҳозир икки юздан ортиқ МТС бор. Қани, сен нима дейсан, Қундузхон?

Қундузхон, гапиргуси келиб турган бўлса ҳам нимадандир истиҳола қилиб турган бўлса керак, дарров гап бошлади:

— Мен даламизга биринчи трактор чиққан йили туғилган эканман. Ҳали Мавлон акам ўттинчи йиллар дедилар. Уша йиллари механизацияга қарши чиққан одамлар бўлса бўлгандир, нимага десангиз, механизациянинг нималигини билишмаган. Лекин ҳозирги вақтда, механизация колхознинг жони эканини ҳар бир колхозчи кўриб, билиб турганда механизацияга қарши одам бўлиши... билмадим.

— Масалан чоллар бўлиши мумкин, — деди шоир.

— Чоллар? Мен ерни қўш ҳўкиз блан ҳайдаб кўрган эмасман. унинг азобини билмайман, чоллар билишади. У вақтларда энг мул ҳосил ўн центнер экан, мен буни эшитганман, лекин чоллар ўз кўзлари блан кўришган. Қартинага олинадиган бўлса ҳақиқатни олиш керак.

Яна ўнғайсиз жимлик чўкди.

— Албатта меҳмонлар ҳам буни билишади, — деди Хатамова, — лекин, ўзлари айтгандай, бир воқиа керак. Булар сохта бўлса ҳам бир воқиа яратиб шу баҳона блан колхозни, механизациянинг кучини кўрсатмоқчи бўлишади-да. Шундоқми?

— Ҳа, баракалла! — деди режиссёр — гап мана шунда!

— Тўғри, лекин колхозда ҳеч бўлмаса беш-ўн кун турсаларинг, колхоз блан дурустроқ танишсаларинг ҳақиқатга мос келадиган, жуда қизиқ картин боп воқиа ўзи чиқиб қолади. Агар турамыз,

ўрганамиз, одамлар билан яхшироқ танишамиз десаларинг, марҳамат! Нима дедингиз, раис?

— Майли, бир ой турасизларми, икки ой турасизларми, қанча турсаларинг биз хизматда.

— Ҳозир келаётсам қоровул Сафарални чағғитиб сўкаёттипти,— деди Хатамова аввал раисга, сўнгра меҳмонларга қараб. — Сафарали бизнинг тегирмончимиз. Жуда қизиқ йигит. Шу келиб қоровулдан сизларни сўрапти; қоровул «Нима қиласан?» деса, «Бизнинг тегирмон ҳам картинага тушиб қолармикин?» депти. Шунга қоровул бўғилаёттипти: «Ҳай, инсофинг борми, одамлар электростанцияни кўрсатгани уялиб қочиб кетти-ю, сен тегирмонингги суқасан дейди. Сафарали ҳам бўш келмайди: «Менинг тегирмоним районда биринчи, сен тегирмоннинг фаҳмига етмайсан» дейди. Рост, тегирмонни жуда боппаган. Бу йигит бошқа ҳеч ишда ўзини кўрсаталмаган эди, шу ишга кўйдик, бунда ўзини кўрсатди. Тегирмончилик унга отамирси, эртаю-кеч тегирмон атрофида айлангани айланган. Тегирмон бунинг қўлига ўтгандан бери яхши даромад берадиган бўлди. Мен бунни айтмоқчи эмас эдим, ҳали техникнинг қочиб кетганлигини айтмоқчиман. Менинг билишимча, ўзи кичкина-ку, лекин шу ҳам бир воқиа. Дурустроқ ўйлаб кўрилса қизиқ воқиа! Бу станцияни солганимизга ўн бир йил бўлди. Уша вақтда бу тўғрида қанча шов-шув бўлган эди. Мана энди, кўриб турипсизлар, бировга кўрсатгани уялишади. Бунни, албатта, мисол учун айтаётиман, кичкина воқиа...

Режиссёр яна дафтарини очиб бир нималарни ёзиб қўйди. Қундузхон бир нима демоқчи бўлиб икки—уч оғиз ростлаганидан кейин секин:

— Мулла акалар, — деди, — бедабчилик бўлса ҳам менинг бир таклифим бор эди: колхозни кўрсатишга воқиа керак бўлса шу келишларинг ўзи бир воқиа эмасми?

Ҳамма кулиб юборди. Қундузхон, жуда ҳам беҳуда гап айтдим шекилли деб, қип-қизариб кетди ва юзини яширди.

— Тўғри, синглим, жуда тўғри айтдингиз!— деди шоир завқ қилиб, — энг яхши, энг қизиқ воқиа мана шу келишимизнинг ўзи! Бир шоир билан бир режиссёр колхоз ҳаётидан картина яратмоқчи бўлишади, колхозга келиб бир ойма, икки ойма туришади...

Режиссёр унинг сўзини бўлди:

— Воқиа излашади, топишалайди, кейин Қундузхон воқиа топиб беради. Ҳақиқатан, ўртоқ шоир, жуда қизиқ кино-комедия қилиш мумкин!

Яна кулги кўтарилди.

Меҳмонлар шунга қарор қилишди.

Овқатдан олдин жиндай-жиндай вино ичилди. Булажак кино-комедия ҳақидаги хушчақ-чақ суҳбат ярим кечагача давом этди. Меҳмонлар кетиб бир ҳафтадан кейин қайтиб келишди.

Уч ойдан кейин қисқа метражлик кино-комедиянинг с'ёмкаси бошланди:

«Пахтакор» колхозининг правлениеси олдига қўнғизгусха бир автомобиль келиб тўхтади. Ундам икки киши тушади ва ҳоқаю...

К Р О В Ў Т Ъ

Фанижоннинг хотини турмай юриб-юриб бирданига **«қўчқордай»** ўғил туғиб берди.

Фанижон хотини ҳомиладор бўлганда ҳам, болани кўтариб юрганда ҳам, ой-куни яқинлашиб қолганда ҳам бунга қишлоқда ҳар куни, ҳар ерда бўлаётган ва бўладиган ҳодиса деб қараган эди. Броқ боланинг ер юзига тушуви унинг учун ҳечқачон, ҳеч ерда кўрилмаган ва кўрилмайдиган ҳодисадай туюлди; назарида бутун қишлоқ кўпдан бери шу кунга маҳтал бўлиб, ҳозир фақат шу тўғрида гапирётгандай, ҳарбир суюнчи олиб келган ва ҳарбир «қуллик бўлсин» деган киши шунга тасдиқ қилаётгандай бўлар эди. У «дадаси» деган сўзни биринчи марта эшитганида бу сўз қариндир қитиқлади. қаеригадир иссиққина тегиб, бутун вужуди яйраб кетди.

Мана шу Фанижон шу ўғилчасига кровать олгани район марказига борди, кўзига энг чиройли кўринган кроватьчани олди ва отига ўнгариб қайтиб келмоқда эди.

Йўл бўйидаги ариқлар, афти бурушганича, музлаб қолган, дарахтлар чўлтоқ супургига ўхшайди. Ҳаво, куни бўйи зўр бериб лоақал тўрттагина қор ташламаганидан хуноб бўлгандай, қовоғи солиқ. Шунинг учун, ҳали кун ботмагани ҳолда, қош қорайган. Қисқаси, кишининг баҳрини очадиган ҳеч нарса йўқ. Шундай бўлса ҳам Фанижон гашт қилиб, отининг оёқ ташлаши ва сўлуқнинг шиқиллаши мақомига ашула айтиб борар эди:

Ҳой-ҳой менинг ёримсан,
Танимдаги жонимсан,
Қоронғу кечаларда
Ендирган чирогимсан...

Пахтабод қишлоғининг чиқаверишида йўл бўйида ўтирган кимдир қўлини кўтариб, Ғанижонга бир нима деди. Шу онда орқадан гуриллаб автомобиль келиб қолдию, Ғанижон унинг нима деганини эшитмади. От, автомобильдан ҳуркиб, ҳала ергача суриб кетди. Ғанижон қайтиб келгани эришдию, кетаберди. Бирон километр йўл босганидан кейин, шу яқин ўртадан милтиқ товуши чиқди. Тепаликдаги бақатеракдан тур этиб кўтарилган бир тўп қарға «қа-қуғ» деганича ҳар томонга учиб кетди. Қаргаларнинг қағиллаши Ғанижонга совуқни ва йўл бўйида ўтириб қўлини кўтарган ҳалиги кишини эслатди. Ким экан у, шу совуқда кўчада ўтирган? Нега қўлини кўтардию нима деди? Бемаҳалда йўлга чиққан бирон йўловчи экану «отингга мингаштириб ол» дедимикин? Ундай бўлса нега ўрнидан турмади?

Ғанижон беихтиёр орқасига қарадию, яна йўлида давом этди; бирон ашула бошламоқчи бўлган эди, йўл бўйида ўтирган киши сра назаридан кетмай, ҳеч нарса эсига келмади.

Нега йўл бўйида ўтирибди? «Мингаштириб ол» демоқчи бўлса нега ўрнидан турмади? Ё касалмикин? Агар шундай бўлса, яхши бўлмади. Ҳали ҳам қайтиш керак. Бордию аскарликдан бўшаб келатган бирон инвалид бўлса-чи?

Ғанижон дарҳол отининг бошини буриб орқага чопди; ўша одам ўтирган жойни тусмол блан топти. Бу ерда ҳечким йўқ эди. Товуш чиқарди. Ҳечким жавоб бермади. Шу атрофни кўп қилдириди. Тополмади. Негадир «ўша одам албатта инвалид» деган фикрга келди. Назарида у, оқсоқланиб, қишлоққа кириб бораётгандай бўлди. От қўйиб қишлоққа кирди. Бирнеча кишини тўхташиб сўради. Ҳечким «мен» ёки «шундай одамни кўрдим» демас эди. Ғанижон «пиёда жунаган экан, кўрмаман» деган гумон блан орқага қайтди; яқин якки километр ергача йўлнинг икки томонини синчиклаб кўздан кечириб от чопти; яна қайтди...

Шундай қилиб Ғанижон уйига ярим кечаси келди. Унинг авзон шундай эдики, хотини қўлидаги чиройлик кроватъчага ҳам қарамай: — Вой ўлай, нима бўлди?— деди.

— Ҳеч... чарчадим,— деди Ғанижон, лекин бўлган воқияни хотинига айтгани уялди.

Бир уйқини олиб турган хотини яна уйқига кетди ҳамки, Ғанижон киприк қоқмади. У кўзини юмиши блан шинель кийган оқсоқ киши кўз олдига келар, рўпарасида қўлтиқтаёққа таяниб туриб «ҳали шуми меҳр-оқибат» деяётгандай бўлар эди. Ғанижон тамаки чеккани туриб, тоқчадаги подносни тушириб юборди. Хотини уйғонди.

— Ҳа, нима қилиб юрибсиз? Чироғни кўтарсангизчи!

— Тамаки қаерда!

— Нима қиласиз?

— Миниб бозорга бориб келаман! Тамакини нима қилади киши? Чекади-да!— деди Ғанижон бўғилиб.

— Ҳа, мунча... кечаси тамаки чекадиган одатингиз йўқ эди, шунга сўрадим.

Эрини ҳечқачон бундай кайфиятда кўрмагани, ундан сра дағал сўз эшитмагани учун хотинининг кўнглига ғул-ғула тушди, ўрнидан туриб ёнбошлади.

— Бирон жойингиз оғрияптими?

— Йўқ.

Ғанижон тамаки чекди ва келиб чўзилди. Хотини унинг бошани силади.

— Биров хафа қилдимми?

— Йўқ.

Хотини бироз туриб яна сўради:

— Нега бемаҳалга қолдингиз?

— Йўлда иш чиқиб қолди.

— Нима иш? Нима бўлди? Айтнинг, ўргулиб кетай... Менга айтмасангиз кимга айтасиз...

Ғанижон, хотини жуда катта ташвишга қолганини пайқаб, гапини учини чиқарди.

— Келаётсам, йўл бўйида биров ўтирган экан, қўлини кўтариб «жон ака, мени мингаштириб олинг» дегандай бўлди.

— Ким экан у?

— Уридан турмади. Шундан гумон қилдимки, аскарликдан бўшаб келаётган бирон инвалидми... Инвалид эканлиги аниқ!

— Дарров мингаштириб олмадингизми?

— От, ҳаром ўлғир, суриб кетиб қолди. Қайтиб бориб тополмадим. Чақирдим, уёқ-буёқни қидирдим. Ўтирган жойини отдан тушиб қарабман, шунга кўнглим ғаш бўлаётинпти. Яраси ёмонроқ бўлса, кўнгли озиб, ўша ерда ётиб қолдим...

— Унчалик эмасдир... Оввали шуки аскарликдан бўшаб келган киши йўл бўйида «ким ўтар экан» деб ўтирмайди, уларга от-арава, машина ҳаммавақт тайёр, ҳаммавақт топилади.

Хотини бу гапни Ғанижонга тасалли бериш учун бошлаган эди, броқ унга тасалли беришдан бурунроқ ўзининг кўнглига ғашлик тушди. Унинг назарида ўша одам ҳақиқатан инвалид бўлиб, яраси очилганлиги орқасида кўнгли озган, ҳозир ҳушига келиб, ариқ бўйида инқиллаб ётгандай бўлди.

— Утирган жойини қарамадингизми?

— Қарадим, лекин отдан тушиб қараганим йўқ. Қоровғи эди.

— Вой, одам ҳам шунчалик беғам бўладими? Отдан тушиб пай-
наслаб қарамайсизми! Энди нима бўлди!

Ғанижон ирғиб ўрнидан турди.

— Бориб келсаммикин?

— Шу вақтгача ётармиди?

— У-ку ётмас, биров оляб кетар, лекин бу аҳволда биз ётол-
маймиз-да!

Ғанижон дарров қийиниб чиқди ва бориб колхоз отбоқари Насиб-
алини уйғатди. Насибали, маст уйқуда ётган экан, малол келиб
гаплашди.

— Қаёққа борасиз шу маҳалда?

Гапни чўзмаслик учун Ғанижон ёлғон гапирди:

— Амакимнинг ўгли аскарликдан бўшаб келипти, шуни кўриб
келаман.

Насибали дарров отхонага кириб, битта отни етаклаб чиқди.

— От минганда одам орқа-олдига қараб юради,— деди қоринбо-
ғини тортаётиб — ҳали сал бўлмаса автомобиль уриб кетаёзди.

— Қачон?

— Ҳали-чи, ҳали! Пахтаободдан чиқаверишда!

— Қўл кўтарган сизмидингиз? У ерда нима қилиб ўтирган
эдингиз?

— Арпага борган эдим.

— Э, саломат бўлинг! Бўлди, от керак эмас!

Насибали ҳайрон бўлганича қолаверди. Ғанижон югурганича
уйига келди ва эшикдан шовқин солиб кирди:

— Насибали экан! Насибали!

Бола эмизиб ўтирган хотини беихтиёр ўрнидан туриб:

— Вой, ўлсин! — деди.

Бир пастдан кейин эр-хотин можарани унуттишди. Ғанижон кро-
ватининг бир томонини кўтариб:

— Бу кроватни кўрдингми? Кроват олиш мана бундақ бўлади.
Туяшни сенгаю, кроват олишни менга чиқарган! — деди.

Эр-хотин хотиржамак бўлиб уйқига кетишди.

КАМПИРЛАР СИМ ҚОҚДИ

— Туринг, Назирбуви! Туринг, Тўхтабувиникига чиқамиз!

Назирбуви сандалнинг четида, деразадан тушиб турган эрта баҳор офтобига шўрвада пишган олмадек юзини товлаб, тўйган қўзичоқдай ухлаб ётар эди; бу товуш қулоғига кириб, худди пашша қўригандай бир лунжини қимирлатди; кўзини очмоқчи бўлган эди, фақат биттаси очилди.

— А? Нима—деди.

— Тўхтабувиникига чиқамиз. Раис келипти.

— Раис?

Назирбуви дарров ўрнидан турди, дока рўмолини қайта боғлаб, Шаҳодатбуви билан бирга чиқди.

Тўхтабувининг уйда Розиябуви, Ортиқжонлар ўтирар, раис буларга урушнинг бориши тўғрисида сўзлар эди; кимнингдир саволига жавоб бериб:

— Энди немиснинг пошшоси дар'ё тагига уй солиб кириб кетганлиги масаласига келганимизда, — деди—мен буни газетада ўқиганим йўқ. Агар Гитлер шундақ қилган бўлса қизил аскарларимиз орасида сувчи болалар ҳам кўп, биронтаси кириб гребонидан бўғиб чиқади... Мана, Назирахола ҳам, Шаҳодатхола ҳам келишди. Яхши бўлди. Узим ҳам сизларни йиғиб икки оғиз гаплашмоқчи эдим. Гапим шуки, колхозимизда пахта ишига ярайдиган одамлар қанчалиги ўзларингга ма'лум. Шундай чўт уриб қарасам пахта ишига ярайдиган ҳар бир колхозчининг ҳар бир иш соати бир килограмм пахта экан. Шундақ бўлгандан кейин одамларни иложи борича бошқа ишлардан бўшатиб, пахтага солишимиз керак бўлади. Ушанақа ишлардан биттаси пилла-қурт. Мен бешовларинг қурт тутинглар, бешта одам бўшасин демоқчи эмасман. Ҳеч ундоқ эмас. Шундоқ қилдингларки, пахта ишига ярайдиган одам бирон соат ҳам сизларнинг қўлларингдан келадиган ишга банд бўлмасин. Агар

сизлар мана шу йўл билан бутун бир мавсумда ўн меҳнат кунини пилладан юлиб пахтага бергани ёрдам қилсаларинг ҳам ҳарна! Мен сизлар билан мажлис қилиб мана шу масалани ўртага ташламоқчи эдим. Мана, мажлис очик. Ким гапирди?

Ҳечкимдан садо чиқмади. Ҳамма нучукдир ўнғайсизлар, қим-тинар, ерга қарар эди.

— Ҳа, бўлмадимми?—деди раис.

Кампирлар бир-бирига қарашди ва ҳамма бирдан:

— Нега, нега бўлмас экан! — деди.

— Бўлса нега индамайсизлар? Қани, Тўхтахола, гапиринг!

Тўхтахола рўмолининг учи билан оғзини ёпиб, бўзарган ҳолда, аввал ўртоқларига, кейин раисга қаради.

— Энди, ўғлим, дабдурустан мажлис лединг... асли шу гапни аввал ўз-ора жўн гаплашиб, пишиқтириб олсагу, кейин мажлисга солсанг бўлар эди.

Тўхтабуви ҳамманинг кўнглидаги гапни айтди. Раис бу суҳбатни мажлис деб аташ билан кампирларни қийнаб қўйганлигини дарров фахмлади-да, кулиб, хатосини тузатди:

— Тўғри, аввал жўн гаплашиб олайлик. Хўб, мажлис ёпиқ. Гапни бир жойга қўйганимиздан кейин очамиз.

Мажлис ёпиқ эълон қилингандан кейин Розиябуви ўзидан ўзи гап бошлади:

— Қурт тутишда бизнинг қўлимиздан келадиган иш кўп. Айтсангиз-айтмасангиз ўшанақа ишларга қарашинг биздан лозим. Мен яна бир нарсани ўйлаб қолдим: беш киши эканмиз, бешавимиз бир қути уруғ олсак нанкикни эплаб боқолмасак?

Бошқалар бир қутини баҳузур эплаш мумкин эканлигини айтиб:

— Қурт ишида кўзимиз пишган, қайта яхшироқ боқамиз, оғир ишлари бўлса бизга ҳам қарашадиган ёш-яланг топилади—дейишди.

Раис мийғида кулиб:

— Майли, — деди.—Агар бир қутини эрмак қиламиз десаларинг ўзларинг биласизлар. Хўб, энди шу гап пухта гапми?

— Пухта гап!—дейишди.

— Энди мажлисни очсам майлими? Хўб, мажлис очик. Бешовларингни бир звено деймиз. Звенога бошлиқ керак бўлади, кимни сайлайсизлар? •

Мунозара ва музокаралардан кейин звенога бошлиқ қилиб етмиш бир яшар Тўхтабуви Саримсоқова сайланди.

Мажлис ёпилди. Раис кетди.

Шу куни кечаси, ётар маҳалида, Тўхтабувини ваҳима босди: булар-ку ҳаммаси ва'да берди, сайлади, эртага бири «Белим оғрийди», бири «Ўғлимдан хат келмапти, юрагимга қил сиғмайди» деб уйига кириб ётиб олса нима бўлади?

Тўхтабуви югурганича Назирбувиникига чиқди. Назирбуви ҳали ухламаган экан.

— Ҳой, Назирбуви, шу бўладиган ишми, ё раиснинг қўйинини пуч ёнгоққа тўлдириб жўнатдикми?

— Вой, Тўхтабуви, нега бўлмас экан? Мажлисга солдик-а, мажлис увол эмасми? Мен ҳали бошқа нарсани ўйлаб ўтирибман: бешта нозаниндек кампир бўлсагу бир қути десак бутун районга калака бўлмайми? Бизга нима қипти, нега икки қути тутамиз демадик?

Тўхтабувининг юраги дадил бўлди. Назирбувининг андешаси унга мақул тушди. Иккави Шаҳодатбувиникига чиқди. Шаҳодатбуви бу гапни эшитиб:

— Гап шу ишга қунт қилишда, қунт қиладиган бўлсак икки қутиси ҳам биру уч қутиси ҳам бир,— деди.

Учави Розиябувиникига чиқшти. Розиябуви кўнгандан кейин Ортиқжонникига боринди. Ортиқжон ўша мажлисда «Уч қути тутиш қўлимиздан келади» демоқчи экан-ку, бошқалардан истиҳола қилиб айтмапти. Булар уч қути дегандан кейин у ҳам бир қути қўшди.

Шундай қилиб уйма-уй юриб қилинган мажлисда кампирлар эвеноси тўрт қути қурт тутишга қарор қилди ва эрталаб колхоз идорасига чопар юборди.

Раис кўнмапти: «Ҳаммаси йиғилганда битта шофтолига тиши ўтмайдию тўрт қути уруғ тутар эмишми! Йўқ, кампирларнинг товонига қоламан» дегпти. Чопар ҳам бу гапни оқизмай-томизмай кампирларга етказди: «Ҳаммаларинг йиғилганда битта шофтолига тишларинг ўтмас эмиш» деди.

Бу гап кампирларга ниҳоятда алам қилди, икки кундан кейин раис келганда уни ўртага олиб шундай қилишдики, раис «Тегингизга тегдим, тавба қилдим» деб зўрға қутилди ва тўрт қути уруғни ўз қўли билан келтириб берди.

Ҳадемай қурт кўмкўк барг устида ўрмалаб қолди. Қурт катта бўлган сайин кампирларнинг ҳаваси, ғайрати ортар эди. Ҳечкимнинг бели ҳам оғирмади, юрагига қил сизмайдиган вақти ҳам бўлмади; аксинча, ҳамма соғ, димоғлар чоғ эди.

Бир куни раис келиб қуртни кўздан кечирди-да:

— Яшасин ҳаваскор кампирларимиз!— деб қичқирди.

Эшик ёнида икки қўлни белига қўйиб, керилиб турган Тўхтабуви бошқаларга кўз қисиб:

— Қани, ўғлим, чаманга нормамиз тўладими, йўқми?— деди.

— Ие, шунчалик қурт боқасизлару қанча пилла чиқишини билмайсизларми? Ҳар қутидан камиди олтиш килограммдан оласизлар.

— Ана халос,— деди Ортиқжон— тўлмас экан-да!

— Нега, норма қанча ўзи? Қирқ беш килограмми?

Ҳамма кулиб юборди.

— Унақа нормангни шофтолига тиши ўтадиган там-тамларга бер! Бизнинг нормамиз ҳар қутидан саксан—тўқсан килограмм!

Раис тилини тишлади.

Бир неча кундан кейин қурт нишона берди. Нишона пилла бег-тўхтов колхоз идорасига юборилди. Уша куни кечки пайт раис етиб келди ва эшикдан кириши бланок:

— Оналар, биринчи теримни олган кунларинг битта семиз қўй сизларники, мен райондан сўрадим, ҳали ҳеч қайси колхознинг қурти нишона бергани йўқ!—деди.

Кампирлар учун бу хабар янгилик эди.

— Ундақ бўлса сен биздан битта қўй блан қутилмайсан,—деди Тўхтабуви—биринчи теримни олиб топширган кунимиз Тошкентга сим қоқасан, айтасанки... Нима десанг ўзинг биласан. Бугун се-шанба, душанба куни биринчи теримни топширамиз.

Уч кун бўйи звено қуртнинг тепасидан нари кетмади. Қани эн-ди бу қурт ўлгур тез-тез ўрай қолса!

Раис ҳар куни районга телефон қилиб турди—йўқ, хотиржам-лик—районда ҳечким пилла топширгани йўқ.

Ниҳоят тўртинчи куни эрталаб звено ҳар уйдан сават-сават пилла олиб чиқабошлади. Раис ўша куни, районда биринчи бўлиб, йигирма беш кило пилла топширди ва кампирларга берган вадаси-га мувофиқ Тошкентга «сим қоқди».

Звено раиснинг Тошкентга сим қоққанлиги тўғрисида хабар кутиб Тўхтабувининг уйида ўтирар эди. Бирдан Розиябуви югур-ганича кириб келди.

— Туринглар! Туринглар! Утирасизларми! Радио гапирди, ҳам-мамизнинг оптимизми айтди. Қизил аскар оилаларидан Тўхтабуви, Назирбуви, Ортиқжон... Ҳаммамизни айтди.

— Нима деди?

— Билмайман, чамамда сим қоқди деди.

Тўғри, раис телефон қилгандан кейин, Тошкент радиосининг олғирлари бу хабарни кечки сўнгги ахборотда беришган эди.

Ҳамма кўчага чиқди. Кўчанинг у бошида раис каттакан семиз қўйнинг қуйруғига арқон солиб судраб келмоқда эди.

М У Н Д А Р И Ж А

1. Картина	3
2. Кровать	12
3. Кампирлар сим қоқди	16

Редатор Ш. РАШИДОВ,

Техред. Ф. ИДЕССИС

Р06262. Напр. № 1843. Тиражи 10.000. Қозғоз формати 70×108|32.
Қажма 0,75 печ. л. Заказ № 1057. Баҳоса| 50,т.

„Қизил Ўзбекистон“ ва „Правда Востока“ бирлашган нашриёт
босмахонасида босилди.
Тошкент—1949

На узбекском языке

А. КАХХАРОВ

РАССКАЗЫ

Объединенное издательство
„Кзыл Узбекистан“ и „Правда Востока“
Ташкент—1949.